

Ngā Rauemi a Te Papa Tongarewa

“E hura ō mata ki te mata o te rorohiko, ka toro i ngā taonga o te motu”

He kupu whakatenatena tēnei i te hunga kōrero Māori, te hunga whakaako i te reo Māori me te hunga ako i te reo Māori kia tahuri ki te whāwhā atu i tētahi rauemi hou kua hangaia e Te Papa Tongarewa. He pātengi raraunga te rauemi e kōrerohia nei, ā, ko tōna 300 nei ngā kōnae kua tuhia ki te reo Māori e pā ana ki ngā kaupapa huhua noa. Ko te tino nuinga o ngā kōnae nei, he neke atu i te toru whārangi te roa. Ko te tāhuhu e paihere ana i te katoa o ngā kaupapa nei, ko Aotearoa tonu me ōna heke katoa. Ko ngā aitanga a Tāne me ngā mahi a Rūaumoko tēnā, ko te kutikuti hipi tēnā, ko ngā mahi toi tēnā, ko te motupaika rongonui o John Britten tēnā, tae atu ki te Tiriti o Waitangi me ngā kōrero mō te marae o Te Papa Tongarewa. He tipakonga noa iho tēnei e āhua mārama ai te tangata ki te whānuitanga o ngā kōrero e mau mai ana ki te pātengi nei.

I tua atu i ngā kaupapa kua tuhia kētia ōna kōrero, arā anō ētahi kātahi anō pea ka āta tuhia ki te reo Māori, pēnei i te rokiroki i ngā kōiwi o te tuatara, ngā mahi whakaipoipo a te kākāpō, tēnei mea te ‘tā ā-whao’, pēhea ai te hanga me te whakanikoniko i tēnei mea, te ‘tapa’, te pūtakenga mai o te ‘pungapunga’, me ngā kōrero mō te hunga rapu i te whatu kairangi nei, te koura. He mea tāpiri anō ki ia kōnae tētahi kupu āwhina hei whakamāmā ake i te wāhi ki te kaupānui.

I tēnei wā, me mātua haere atu koe ki Te Papa Tongarewa e toroa ai ēnei kōrero. Kei reira ētahi rorohiko tekau mā tahi, i ngā taiwhanga rangahau, e wātea ana ki te hunga tūmatanui, kia pai ai tā rātou tiroiro haere i ngā kōrero nei. Ka taea anō hoki ngā kōrero nei te tā mai, hei hari māu ki te kāinga. Heoi anō, mehemea he kōkōmuka-tū-tara-ā-whare te tangata, ka taea anō te tonono ā-karere kia tukuna atu te rārangi o ngā kōnae, me te tonono anō kia tukuna atu ngā kōnae e hiahia ana koe.

Me kōrero anō ngā whakaahua e mau mai ana ki ngā kōrero nei. Kei reira ētahi whakaahua te mutunga kē mai nei o te ātaahua, ā, ka taea ētahi o ēnei te tā mai i te taha o

ngā kōrero me ngā kupu āwhina. Arā anō ētahi pūmanawa rorohiko kua raua atu hei whakahihihiko i te ngākau o te tangata ka toro atu te ringa ki tēnei rauemi, pēnei i ngā tūāporo ataata me ngā tūāporo rongo.

Koinei tētahi o ngā kaupapa kua whakatinanahia e Te Papa Tongarewa i runga i tō rātou hiahia kia noho mai te reo Māori ki roto i ā rātou mahi, me tō mātou whakaponono anō, e tautoko ana tēnei mahi a rātou i ngā mahi whakaora ake i tō tātou reo. Heoi anō kia mōhio mai tātou, i tahuri Te Papa Tongarewa ki te tuhi i ngā kōrero huhua nei ki te reo Māori hei toro mā te hunga e ako ana, e whakaako ana, e ngākau nui ana rānei ki te reo Māori. Ki te kore ngā rauemi nei e toroa e tātou, kua whakakorea te tuhi ki te reo Māori, kua noho noa iho mai ki te reo Pākehā. Ko wai ka mōhio. No reira he whakahau tēnei ki a tātou katoa kia haere ake, kia tonono rānei ngā kōnae nei kia haere tonu ai te tuhia ki te reo Māori.

Inā tata nei, ka whakahaeretia tētahi mahi rangahau e titiro ana ki ētahi o ngā whakahaere a te karauna me ā rātou kaupapa here e pā ana ki te reo Māori. He torutoru noa iho ngā tari whai kaupapa here e pā ana ki te reo Māori, ā, ko Te Papa Tongarewa tētahi o ngā tari kei mua noa atu e haere ana. Me taku mōhio kua roa tonu ētahi o ngā kaimahi o reira e tohe ana, e whawhai ana kia reorua tūturu tērā o ngā whakahaere a te kāwanatanga. Me mihi tēnei hunga ka tika.

Ko te nuinga o ngā tari a te karauna, ka mutu atu pea tā rātou aro mai ki te reo Māori i te whakamāoritanga o ō rātou ingoa. Heoi anō, arā anō ētahi e whakaputa reorua ana i ētahi o ā rātou pūrongo, ā rātou mātāre me ērā momo tānga. Ko ētahi, e iri reorua mai ana ngā pānui i ō rātou whare. Arā anō hoki ētahi kore kore ana he paku aha. Engari anō Te Papa Tongarewa. Nā te kaha o ētahi o āna kaimahi, e noho pūrangiaho mai ana te reo Māori i ana paetara, ā, e tika ana anō kia pēnei i te mea e kīia ana tērā whare he whare taonga, ā, ko te reo Māori te tino taonga o tēnei whenua.

TE AROTAKE I TE MUKA

Kua raua mai ki tēnei o ngā Muka tētahi rārangi pātai e mōhio ai te Taura Whiri e pēhea ana ngā whakaaro o te hunga pānui i te Muka ki ēnei pitopito kōrero, arā, e pai ana rānei, e rerekē ana rānei, e pēhea kē ana rānei.

E rua ngā wāhanga o tēnei arotake. He titiro whakamuri tā te wāhanga tuatahi. Kei tēnei wāhanga ngā pātai e pā ana ki ngā Muka e whā kua puta i roto i te 12 marama kua pahure. Ka tirohia ngā whakautu ki ēnei pātai e te tūtehi whakapaunga moni a te Kāwanatanga, arā, e te Tari Tātari Kaute o Aotearoa, e taea ai e rātou te whakatau mēnā he kaupapa tēnei e whaitake ana, he mōmou moni noa iho rānei.

Kua āhua pai tonu ā koutou whakautu ki ēnei pātai i roto i ngā tau, i runga pea i tō koutou mōhio e tirohia ana ēnei whakautu e tērā o ngā tari kāwanatanga. Engari kei konei mātou o te Taura Whiri e whakaaro ana kāre e kore he whakaaro atu anō ō koutou, he whakahē, he whakatikatika, he inoi, he aha atu rānei, e whaihua ake ai He Muka ki te hunga pānui. He mea pupuri pea ēnei

whakaaro, he ngākau pai nō ētahi ki tēnei whakahaere Māori e taka nei ki raro i te kōnui arotake o te Kāwanatanga.

I a mātou ka noho ki te āta whiriwhiri i ngā kaupapa ka whakahaerehia e Te Taura Whiri mō te 12 marama atu i te 1 o Hōngoi 1998 (ko te ‘tau pūtea’ tēnei e whāia ana e te ao pakihi i Aotearoa) ka whakaaro iho mātou kua eke ki te wā e āta tirohia anō ai tēnei kaupapa, me kore e kitea he āhuatanga hou e ngahau ake ai te Muka, e kaha ake anō ai te hiahia o te iwi Māori whānui ki ēnei pitopito kōrero.

Nā konei kua noho mai te wāhanga tuarua o te rārangi pātai me tana titiro whakamua, me tā mātou inoi kia kaha tonu koutou ki te tuku mai i ō koutou whakaaro e pai ake ai ngā Muka o muri atu. Mēnā he tokomaha tonu te hunga e pēnā ana te whakaaro, ā, he whakaaro ka taea e tēnei pito te whakatinana ehara, ka pērā.

Nā reira ko te inoi a mātou, kia wātea mai koutou ki te whakautu i ngā pātai o te rārangi pātai e mau atu nei (kāore pea e neke atu i te rima meneti ki te whakautu i te katoa o ngā pātai), ka tuku mai ai ki tō mātou tari (Te Taura Whiri i te Reo Māori, Pouaka Poutāpeta 411, Te Whanga-nui-a-Tara).